

УДК 614:37.091.214(091)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ЯК НАУКИ

Єрічева Т.Ю.

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди

У статті розглядається становлення безпеки життєдіяльності в Україні. Проведено ретроспективний аналіз і виокремлено чотири періоди розвитку безпеки життєдіяльності як науки. Аналіз стану досліджуваної проблеми засвідчив, що зміст, форми та методи підготовки майбутніх учителів не повністю відповідають реальним умовам і вимогам професійної діяльності. Проаналізовано навчальні програми дисципліни «БЖД» у вищих навчальних закладах. Виокремлено проблеми викладання даного курсу в теперішній складний для України час.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, небезпека, сучасна наука, періодизація історії становлення, підготовка фахівців, удосконалення.

Постановка проблеми. На кожному етапі суспільного розвитку перед людством поставали соціальні, природні, техногенні, екологічні та інші проблеми, від яких залежало майбутнє суспільства. У різні епохи вказані проблеми набували різних ознак і характеристик, і відповідно по-різному суспільство намагалося їх розв'язувати. Однак, у різні етапи суспільного розвитку, спільним для відповідних проблем була зумовленість їх рівнем розвитку економіки, характером трудової діяльності і суспільних відносин, соціальною структурою суспільства.

У кінці XIX – початку XX століття в Україні відбулися суттєві зміни форм і характеру життєдіяльності людини, що були зумовлені проникненням і поширенням капіталістичних відносин та розвитком науково-технічного прогресу, який, підвищуючи соціально-економічну безпеку суспільства, одночасно став і джерелом нових видів небезпек з одного боку, а з іншого – засоби, які використовує людина для досягнення безпечного рівня існування, часто витісняють саму мету, задля якої вони застосовуються та стають джерелами нових небезпек. Таким чином, забезпечення безпеки стало глобальною та життєво важливою проблемою, що постала перед людством в цей період та зумовило становлення та розвиток безпеки життєдіяльності як науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом накопичено певний досвід із зазначеної проблеми. У розвиток безпеки життєдіяльності як сучасної науки значний внесок зробили Я. Бедрій, Л. Гладка, В. Джигирей, М. Захарченко, Н. Заверуха, В. Зацарний І. Миценко, В. Лапін. Ці дослідники є авторами посібників, які широко використовуються у навчальному процесі.

Розв'язанням питань, пов'язаних із викладанням безпеки життєдіяльності у вищій школі, займаються В. Бегун, С. Дикань, В. Заплатинський, Б. Житар, В. Захматов, І. Науменко, А. Пятова, В. Русін, В. Свистунов.

Виділенні невіршених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених питанням безпеки людини, до теперішнього часу залишаються недостатньо дослідженими питання становлення безпеки життєдіяльності як науки на різних етапах розвитку суспільства.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проведення ретроспективного аналізу станов-

лення та розвитку безпеки життєдіяльності як науки.

Виклад основного матеріалу. Становлення безпеки життєдіяльності як науки в Україні доцільно розглядати в історичному аспекті розбудови нашої держави та з урахуванням міжнародного досвіду розв'язання цього питання. Без належної оцінки зазначених чинників сутність його розкриття, з одного боку, буде не повною, а з іншого, – не враховуватиме багато позитивних напрацювань, що існують у світі.

Такий аналіз, на нашу думку, варто розпочати з дисертаційного дослідження Л. Сидорчук, де автор запропонувала та обґрунтувала періодизацію історії становлення безпеки життєдіяльності як науки таким чином: *I період* – початок інтенсивного розвитку науково-технічного прогресу (початок XX століття і до 70-х років цього ж століття), коли міжнародне співтовариство почало виносити проблеми безпеки на світовий рівень; *II період* – 1972-1992 роки, початок якого пов'язується з роботою Стокгольмської Конференції ООН з питань охорони навколишнього середовища 1972 року, а також із зустріччю у Парижі на вищому рівні керівників держав і урядів з метою напрацювання основних напрямків розв'язання проблем захисту природи і людини; *III період* – з 1992 року, пов'язуючи його з Конференцією Організації Об'єднаних Націй у Ріо-де-Жанейро з питань довкілля та розвитку, в якій брали участь глави та інші посадові особи із 179 держав світу [6, с. 70-71].

Але, на початку XXI століття людство зазнало впливу нових небезпечних чинників, вплив яких зумовив необхідність іншого бачення проблеми безпеки життєдіяльності, і як наслідок цього – *IV період* розвитку безпеки життєдіяльності як науки.

Як справедливо зазначає Л. Сидорчук, кожному із зазначених періодів властиві загальні етапи розвитку та особливості становлення наукового напрямку безпеки життєдіяльності.

Зокрема, перший період характеризується тим, що у всіх країнах Європи відбувалася активізація дій за безпеку життя й діяльності людини, але на вибір конкретних методів впливали національні, соціально-економічні, політичні чинники, а також особливості природних умов.

На нашу думку, важливим для педагогічної науки є те, що проблеми, які постали перед біль-

шістю країн, виявилися дуже схожими і до певної міри зумовили необхідність інтенсивного міжнародного співробітництва, а відтак, ці проблеми мають однакові витoki, які можуть бути покладені в основу висвітлення стану безпеки життєдіяльності та слугувати засадами для створення і розвитку єдиної освітньої галузі в цьому напрямку.

Даючи оцінку другому періоду, В. Осіпов у своєму дослідженні зазначив, що друга половина ХХ ст. позначилася посиленням на Землі глобальної системної кризи, що охопила не лише соціальну, але й природну сферу та проявилася у погіршенні екологічного стану, зростанні кількості природних і техногенних катастроф, терористичних актів, локальних та регіональних джерел соціальної й політичної нестабільності [4, с. 2]. Поділяючи цю точку зору, на нашу думку, слід відзначити, що системна криза не обминула й Україну, природні, техногенні та соціальні катастрофи супроводжувалися величезними матеріальними втратами та загибеллю людей (Чорнобильська катастрофа; повені та зсуви у Закарпатті; техногенні, транспортні, побутові аварії).

У зв'язку з цим на вищих рівнях державної влади було визначено ряд причин, які спричинили таку ситуацію в країні. До основних виокремили такі: низька грамотність населення з питань безпеки та нехтування елементарними правилами безпеки як на виробництві, так і в побуті; недостатня кількість, а в деяких випадках відсутність кваліфікованих спеціалістів з питань безпеки та проведення рятувальних робіт; неузгодженість дій служб охорони праці, цивільної оборони, Міністерства охорони здоров'я тощо [1, с. 16].

Вихід з такої ситуації досить справедливо й закономірно вбачався в реалізації комплексу заходів, спрямованих на те, щоб мобілізувати державні структури, громадськість, освіту, сім'ю, всі верстви населення на те, змінити характер мислення та поведінки людей, що безпосередньо вимагає посилення освітньої галузі у вирішенні зазначених проблем.

Серед заходів, які започатковані в галузі освіти на державному рівні, було введення в дію Програми підготовки майбутніх учителів вищих закладів освіти з цивільної оборони, заходи, спрямовані на перебудову навчання питань охорони праці та цивільної оборони і введення в дію Програми курсу «Безпека життєдіяльності». Ці документи зумовили появу в навчальних планах вищих навчальних закладів нової дисципліни «Безпека життєдіяльності» та поставили перед фахівцями питання про її навчально-методичне забезпечення. У той же час деякі формулювання зазначених документів сприяли тому, що нову дисципліну почали розглядати як поєднання вже існуючих дисциплін – охорони праці, цивільної оборони та захисту довкілля.

Як свідчить наш науково-педагогічний аналіз, у II половині ХХ ст. в Україні не існувало власної школи у галузі безпеки життєдіяльності. Першою програмою нової дисципліни стала Програма для майбутніх учителів усіх спеціальностей педагогічних інститутів, укладена доцентом КДПІ ім. М. Горького (тепер НПУ ім. М.П. Драгоманова) В. Мазуром і затверджена Управлінням педагогічних навчальних закладів Міністерства народної освіти УРСР у 1991 році.

Серйозним поштовхом, який спонукав до становлення та зміцнення освітянського напрямку «Безпека життєдіяльності» в Україні та ознаменував початок третього періоду розвитку безпеки життєдіяльності як науки, став спільний наказ Міністра освіти України та начальника штаба цивільної оборони України «Про викладання дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Цивільна оборона» від 20 червня 1995 р. № 182/200. Цим наказом вводилося у дію з 1995/96 навчального року викладання дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Цивільна оборона», згідно з Програмою підготовки майбутніх учителів вищих навчальних закладів з дисципліни «Безпека життєдіяльності» [5]. Але, на жаль, у програмі відсутній педагогічний профіль і відповідно не розв'язується питання специфіки підготовки вчителів до роботи у навчальних закладах. Тому ця програма не відповідала повною мірою підготовці високопрофесійного вчителя з питань безпеки життєдіяльності, не дала чіткого визначення місця дисципліни «Безпека життєдіяльності» в системі вищої освіти. До того ж, у програмі, затвердженій у 1995 році були відсутні теоретичні аспекти предмету, який вивчається.

Протягом 1996-1998 років Комісія з охорони праці та безпеки життєдіяльності неодноразово розглядала питання вивчення дисципліни «Безпека життєдіяльності», результатом чого стала програма нормативної дисципліни для вищих навчальних закладів «Безпека життєдіяльності» [3], яка була затверджена Міністерством освіти України. Тут, на нашу думку, досить цінним і своєчасним є висловлювання сучасних фахівців у галузі безпеки життєдіяльності. Зокрема, як справедливо вважає В. Зацарний, введення програми з безпеки життєдіяльності [3] у навчальний процес дозволило розв'язати ряд непорозумінь, які виникали при підготовці спеціалістів відповідно до програми «Безпека життєдіяльності» [5].

Але ця програма передбачає тільки вивчення інформаційно-теоретичного матеріалу і не пропонує лабораторно-практичних занять.

З метою забезпечення виконання Державної програми навчання та підвищення рівня знань населення з питань безпеки життя і діяльності Міністерство освіти і науки України видало наказ № 420 від 02.02.1998 р. «Про вдосконалення навчання з охорони праці й безпеки життєдіяльності у вищих закладах освіти України». Цим наказом було встановлено, що починаючи з 1999/2000 навчального року дисципліна «Безпека життєдіяльності» вивчається студентами всіх вищих навчальних закладів при підготовці фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «молодший спеціаліст» і «бакалавр».

З метою посилення уваги до проблем безпеки життя і діяльності в Україні була розроблена Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини» [2]. Ця Концепція визначила курс освіти з безпеки життя і діяльності, виходячи із стратегії сталого людського розвитку на ХХІ століття, досвіду Європейської спільноти із створення децентралізованої системи освіти в сфері ризику, чинних в Україні нормативно-правових актів.

У зв'язку із наказом Міністерства освіти і науки України від 06.02.2002 року та відповідно до

положень Концепції освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини» була створена Типова програма нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» для майбутніх учителів вищих навчальних закладів [7].

Проте, у програмі 2002 року деякі питання дублюють теми курсів психології, валеології, екології, основ медичних знань та цивільної оборони.

На той час, сучасні вимоги суспільства вимагали від випускників ВНЗ компетенцій, знань, умінь і навичок з урахуванням ризику виникнення техногенних і природних небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків на об'єктах господарювання. Тобто, виникла потреба формувати у молодих спеціалістів відповідальність за особисту та колективну безпеку.

Для цього Міністерством освіти і науки України, Міністерством України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи і Державним комітетом України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду було ухвалено спільний наказ від 21.10.2010 року за № 969/922/216 «Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України». Згідно із цим наказом навчальна дисципліна «БЖД» є нормативною дисципліною, що включається у навчальні плани як дисципліна обов'язкового вибору, і обсяг навчального часу для вивчення дисципліни не повинен бути меншим 54 академічних годин (1,5 кредиту ECTS).

Так, починаючи з 2011 року, у вищій школі діє нова типова навчальна програма нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності». Відповідно її змісту дисципліна «БЖД» займає провідне місце у структурно-логічній схемі підготовки фахівця за освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст», «бакалавр», оскільки є дисципліною, що використовує досягнення та методи фундаментальних та прикладних наук, та дозволяє випускнику вирішувати професійні завдання за певною спеціальністю з урахуванням ризику виникнення внутрішніх і зовнішніх небезпек, що

спричиняють надзвичайні ситуації та їхніх негативних наслідків.

Проте Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 травня 2014 року за № 590 дію Наказу від 21.10.2010 року за № 969/922/216 було скасовано. Метою даного розпорядження МОН України передбачає надання повної автономії вищим навчальним закладам у встановленні обсягів та структури підготовки з навчальних дисциплін «Основи охорони праці», «Безпека життєдіяльності» відповідно до характеру майбутньої професійної діяльності студентів. В зв'язку з цим, більшість деканатів ВНЗ відразу ж об'єднали дві дисципліни в один інтегрований курс «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці», ще при цьому суттєво скоротивши обсяг аудиторних годин.

На наш погляд, є лише декілька позитивних моментів такої інтеграції двох дисциплін це: по-перше, можливість звести усю проблематику з питань безпеки людини в якісно однорідну площину; по-друге, охарактеризувати основні розбіжності між дисциплінами; по-третє, виявити специфіку цих дисциплін та визначити коло їх знань. Курс БЖД не повинен скорочуватися або інтегруватися в інші дисципліни, тому що кількість небезпек, які загрожують сучасній людині, постійно збільшується. Адже, ситуація, що склалася в Україні за останні роки, особливо в період проведення АТО, вимагає нових підходів і у викладанні даної дисципліни.

Висновки і пропозиції. Ретроспективний аналіз досліджуваної проблеми дозволив виявити, що становлення безпеки життєдіяльності як науки відноситься до початку ХХ століття у зв'язку з інтенсивним розвитком науково-технічного прогресу. На підставі цього було виокремлено чотири періоди розвитку безпеки життєдіяльності як науки.

Аналіз стану досліджуваної проблеми в теорії та практиці ВНЗ засвідчив, що зміст, форми та методи підготовки майбутніх учителів із безпеки життєдіяльності на даному етапі розвитку суспільства не повністю відповідають реальним умовам і вимогам професійної діяльності, соціального життя і потребують подальшого удосконалення.

Список літератури:

1. Зацарний В.В. Навчальна дисципліна «Безпека життєдіяльності»: становлення, розвиток та перспективи // Безпека життєдіяльності. – 2004. – № 8. – С. 16-22.
2. Кузнецов В.О. Концепція освіти з напрямку «Безпека життя і діяльності людини» / В.О. Кузнецов, В.В. Мухін, О.Ю. Буров, Л.А. Сидорчук, С.А. Шкробець, В.М. Заплатинський // Інформаційний вісник Вища освіта. – К., 2001. – № 6. – С. 6-17.
3. Навчальна програма нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» для вищих закладів освіти / Укл. В.В. Зацарний, В.Г. Мазур, В.М. Мостовий. – К., 1999. – 21 с.
4. Осипов В.И. Природные катастрофы как глобальные и национальные угрозы / В.И. Осипов // Управление риском. – 2003. – № 3 – С. 2-13.
5. Програма підготовки майбутніх учителів вищих навчальних закладів з дисципліни «Безпека життєдіяльності» / Укл.: В.А. Лук'яничков, В.В. Мухін, М.М. Яцюк та ін. – К.: ІСДО, 1995. – 88 с.
6. Сидорчук Л.А. Підготовка вчителя фізики до викладання основ безпеки життєдіяльності в школі: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Національний пед. ун-т ім. П.П. Драгоманова. – К., 2002. – 210 с.
7. Типова програма нормативної дисципліни «Безпека життєдіяльності» для майбутніх учителів вищих навчальних закладів освітніх рівнів «неповна вища освіта» та «базова вища освіта» всіх спеціальностей / Укл.: В.М. Заплатинський, В.В. Мухін, М.І. Стеблюк та ін. – К., 2002. – 18 с.

Еричева Т.Ю.

Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет
имени Григория Сковороды

СТАНОВЛЕНИЕ И РАЗВИТИЕ БЕЗОПАСНОСТИ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ КАК НАУКИ

Аннотация

В статье рассматривается становление безопасности жизнедеятельности в Украине. Проведен ретроспективный анализ и выделены четыре периода развития безопасности жизнедеятельности как науки. Анализ состояния исследуемой проблемы показал, что содержание, формы и методы подготовки будущих учителей не полностью соответствуют реальным условиям и требованиям профессиональной деятельности. Проанализированы учебные программы дисциплины «БЖД» в высших учебных заведениях. Выделены проблемы преподавания данного курса в настоящее сложное для Украины время.

Ключевые слова: безопасность жизнедеятельности, опасность, современная наука, периодизация истории становления, подготовка специалиста, совершенствование.

Yericeva T.Yu.

Pereiaslav-Khmel'nitskyi State Pedagogical University
named after Hryhorii Skovoroda

DEVELOPMENT AND DEVELOPMENT OF LIFE SAFETY AS SCIENCE

Summary

The article deals with the formation of safety of life in Ukraine. A retrospective analysis was carried out and four periods of life safety development as a science were singled out. The analysis of the status of the problem under investigation showed that the content, forms and methods of preparing future teachers do not fully correspond to the real conditions and requirements of professional activity. The educational programs of «BZD» discipline in higher educational institutions are analyzed. The problems of teaching this course in the present complicated time for Ukraine are singled out.

Keywords: life safety, danger, modern science, periodization of the history of formation, training specialists, improvement.